

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО В НАРОДНОМУ СВЯТІ: ЕТНОГРАФІЧНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ВИМІР

У статті досліджуються проблеми функціонування музичного мистецтва в народну святі. Автор розглядає народне свято як 1) інтегроване явище; 2) модель високоестетизованого побуту українського народу. Констатується, що музичне мистецтво в народному святі представлено у вигляді хорової музики, танцювальних пісень, музики до танців, маршової музики, пісенно-інструментальної музики для слухання (ансамблева гра). Визначається педагогічний потенціал українських народних свят у формуванні високодуховної особистості, а також вимоги до їхньої організації та проведення.

Ключові слова: народне свято, музичне мистецтво, український фольклор, інтеграція, педагогічний потенціал.

Постановка проблеми. Динамізм змін у світі, пов'язаних із інформатизацією, формуванням «ділової культури», потребує реформування освіти в напрямі подальшої її гуманізації. Вона має ґрунтуватися на особистісній, ціннісній основі, де в центрі сучасного навчально-виховного процесу має бути унікальна, неповторна особистість, здатна творити, бути носієм національної культури й толерантно ставитися до культурних надбань інших народів. У процесі розбудови України як незалежної, самостійної держави одним із визначальних напрямів освіти є ієрархізація аксіосфери суспільства, де феномени «українська національна культура», «національні традиції та звичаї», «народне свято», «духовність» набувають пріоритетності. Важливим аспектом формування творчої особистості, яка має високий рівень розвитку естетичної свідомості та художньої культури, духовних потреб і цінностей, є використання культурно-історичних і національно-виховних традицій народу, серед яких найпотужніший педагогічний потенціал, на наше переконання, має народне свято як унікальний засіб об'єднання людей в одну націю.

Аналіз досліджень і публікацій. Етнографічний аспект становлення, розвитку та функціонування народних свят висвітлено в роботах видатних українських учених і митців Ф. Вовка, О. Воропая, В. Гнатюка, К. Грушевської, О. Дея, А. Іваницького, К. Квітки, С. Килимника, Ф. Колесси, М. Костомарова, М. Лисенка, М. Марке-

вича, В. Скуратівського, М. Сумцова, П. Чубинського та інших, зокрема М. Хай досліджував інструментальну музику народного свята [5; 6].

Представники педагогічної фольклористики (А. Бойко, Г. Ващенко, В. Верховинець, О. Вишневський, В. Одарченко, О. Отич, І. Охріменко, С. Русова, М. Стельмахович, К. Ушинський і баг. ін.) накреслили шляхи реалізації виховних можливостей народного мистецтва, традицій, ігор в освітній теорії та практиці, запропонували відповідні форми та методи. Педагогіка народного свята стрімко розвивається в емпіричному руслі, але рідко стає предметом спеціальних досліджень (Р. Береза [1]), що й зумовило вибір проблеми.

Мета статті – розкрити етнографічно-педагогічний потенціал музичного мистецтва в українських народних святах, що сприятиме розробці науково обґрунтованої методики їхньої підготовки з учнями загальноосвітніх навчальних закладів.

Викладення основного матеріалу. Ми розуміємо народне свято як інтегроване явище, яке, по-перше, інтегрує в собі різні види мистецтва (музичне, образотворче, театральне, хореографічне та літературу); по-друге, поєднує дві культури – язичницьку та християнську. У нашому дослідженні ми довели, що народне свято є моделлю високоестетизованого побуту українського народу, а мистецтво розвиває здатність творчо мислити, яка згодом реалізується в будь-якій сфері діяльності й пізнання [4].

Інтеграція в народному святі різних видів мистецтв спричинена музикальністю українців, багатством їхньої душі та панемоційністю, що особливо виявляється в народній музиці, позначеній природним мелосом, надзвичайною наспівністю, багатоголоссям, розмаїттям музичного інструментарію. Музика в житті українців мала виняткове значення. Люди вірили, що музика захищає їх від нечистої сили, поганого сну, зурочення. Вони знали спеціальні магичні награвання, які, на їхню думку, забезпечують дитині здоров'я, ґрунту – родючість, худобі – плодючість. Музика яскраво представлена в повсякденному побуті й стала окрасою головних, визначних подій у житті людини.

Історично склалося так, що в музичному побуті українців культивувався хоровий спів, тому й хори професіонального типу, хори самодіяльні і просто гуртовий спів – звичайне явище українського музичного життя протягом багатьох століть. Основним джерелом хорового виконавства завжди була українська народна пісня, яка має складну жанрово-видову систему: календарно-обрядові

(колядки й щедрівки, веснянки й гаївки, петрівчано-купальські, жнивні, обжинкові – косарські); родинно-обрядові (колискові, весільні); суспільно-побутові й побутові пісні. Календарно-обрядові традиції у процесі свого багатовікового побутування зазнали певних змін. На характер текстів і мотивів суттєво вплинула українська лірична поезія, яка внесла в архаїчні образи, звертання, рефрени та приспиви, нові мелодійно-словесні формули, підкреслюючи щирі людські почуття й роздуми, побажання й надії, розкрила таїну і красу природи. До нас календарно-обрядова усна творчість дійшла у вигляді циклів, пов'язаних із певним періодом року або відповідною трудовою діяльністю [3]. Народнопісенний фольклор надихнув на музичну творчість видатних композиторів, зокрема М. Вериківського, П. Козицького, М. Леонтовича, М. Лисенка, С. Людкевича, П. Ніщинського, Л. Ревуцького та ін.

В українському народному святі широко представлені танцювальні пісні. Вони складаються з трьох компонентів: слова, музики й танцювальних рухів. Головним об'єднувальним елементом виступає танцювальний рух, тому й групували пісні за одним принципом – за формою танцю, який вони супроводять (гопаки, горлиця, триндички, частівки тощо). Танцювальні пісні виконувалися на весіллі; на вечорницях взимку і на вулиці в теплу пору року; на обжинках після вручення вінка господареві, коли розпочинаються застольні «бесіди» й розваги з танцями. До танцювальних пісень відносимо й хороводи, які А. Гуменюк поділяє на три групи: 1) хороводи, де виражені трудові процеси («А ми просо сіяли, сіяли»); 2) де відбито родинно-побутові відносини українського народу («Мак»); 3) хороводи, де оспівується рідна природа («А вже весна») [2, с. 30]. Основне призначення танцювальних пісень – супровід побутових танців.

Крім вокальної, у святі репрезентовано інструментальні твори. До них відносимо власне танцювальну музику як акомпанемент до гопачка, козачка, коломийки, польки, вальсу, голубки, аркана тощо. Названі танці виконувалися без пісень, іноді з перегукуваннями між окремими танцюристами або їхніми групами. Ситуації зустрічі, прощання, віншування, вітання супроводжувалися маршовою музикою – вітальними маршами, маршами при ході тощо, які підбадьорювали учасників, організовували їхні спільні дії, надавали урочистості певній події.

У народних святкуваннях рельєфно представлена ансамблева пісенно-інструментальна музика для слухання у виконанні музичних

гуртів, оркестру. Кількісний склад оркестру залежить від місцевих традицій, але найпоширенішою є ансамблева гра «троїстих музик». Ця назва походить від кількісного складу музикантів і інструментів, яких зазвичай три. Найбільш усталеними є такі: 1) цимбали, скрипка, барабан; 2) скрипка, сопілка, бубон; 3) скрипка, цимбали, бас; 4) скрипка, цимбали, бубон; 5) дві скрипки, бас (або бубон) [6].

Кожен інструмент виконує свою функцію. Наприклад, перший скрипаль веде мелодію, застосовуючи всі засоби народного виконавства. Він віртуозно володіє технікою, знає репертуар і керує ансамблем. Функція другої скрипки – гармонізація мелодії, тому виконавцеві потрібно мати неабиякий гармонічний слух. Бубон – незамінний ансамблевий інструмент, на якому можна продемонструвати найрізноманітніші технічні прийоми: бити по шкірі ложкою, пальцями, ліктем, кулаком, коліном, навіть головою і плечима, підкидати бубон угору, переносити за спину тощо. Тому музикант часто опиняється в центрі уваги і слухачів, і своїх колег. Особливо багато прийомів гри вживається при виконанні козаків, польок, гопаків, тобто швидкої ритмічної музики [6].

Наведемо приклад застосування оркестру в обряді Весілля. Він виконує такі функції: супроводить співи весільних пісень, але при співі свих, дружок ритмічна група оркестру (бубон, цимбали) не застосовується, а використовуються «м'які» за звучанням інструменти – скрипка, сопілка, кларнет; бере участь у переходах (чи переїздах) молодих, виконуючи «похідну» музику – марші, весільні пісні; грає туш і «вівати», коли роздають коровай, вітають появу молодих і родичів; бере участь у розігруванні жартівливих сцен, наприклад, змагання на витривалість між танцюристами та оркестрантами; розважає весільних гостей.

Розглянемо використання музики у святкуванні зимових свят. Виконання ритуальних пісень, колядок і щедрівок на Святвечір і Різдво – це побажання господарям осель та їхнім домочадцям здоров'я, багатства, щастя, благополуччя й добробуту. Цю обрядову місію виконувала молодіжна громада, котра мусила обійти й поздоровити всі родини села. Вважалося, що все, про що співають колядники та щедрувальники, збудеться, отже, їхні співи були свого роду добрими закляттями. Особливо активно співочі ватаги діяли напередодні Нового року – на свято Маланки. До складу такого молодіжного гурту входили старший ватажок, заспівувач, музики (скрипаль, цимбаліст і гравець на бубоні), іноді ще танцюристи та міхоноша. Нерідко колядники представляли так званий «живий

вертеп» – специфічний фольклорний театр костюмованих виконавців. Головними дійовими особами зимових святкувань були «Звіздар», «Міхоноша», «Маланка» або «Коза», котрі розігрували інтермедії, що являли собою традиційні обряди. Так, основною ритуальною дією «Кози» був танець, який відображав «умирання» і «воскресіння», символізуючи тим самим циклічність природи і сезонність аграрної діяльності [3].

Українські народні свята мають потужний педагогічний потенціал, бо формують у дитини цілісне уявлення про художню картину світу, встановлюють, демонструють і закріплюють зв'язок мистецтва з життям, що обумовлено поліфонічним впливом святкових дій на особистість, синтетичним використанням музики і літератури, народних ігор і танців, декоративного, прикладного й театрального мистецтв, словесних, предметно-пластичних і пісенно-поетичних засобів виразності. Усі види мистецтв відображають систему знань про навколишній світ, розкривають переживання особистістю дійсності, мають однакові мету, ідею, зміст, сюжет.

На сьогодні ні в кого не виникає сумнівів щодо необхідності залучення учнів до української національної культури, зокрема до народних свят. Але постає питання про таку організацію їхньої підготовки і проведення, яка б сприяла найефективнішому розвитку інтелектуальних, художніх, організаторських здібностей дитини. Як показало наше дослідження, у підготовчому процесі доцільно використовувати найрізноманітніші альтернативні форми залучення учнів до надбань української національної культури.

Головними вимогами проведення народного свята є участь кожного члена групи, класу в підготовчому процесі. Тому завдання педагога – створити сприятливу атмосферу для розвитку творчого потенціалу особистості, її психологічної захищеності, навчити дітей отримувати радість від життя, від ознайомлення з українською національною культурою. При аналізі результатів діяльності дитини педагог має підтримувати її досягнення, допомагати у виправленні недоліків і накреслити подальші перспективи особистісного зростання.

Підбираючи доступний учням, високохудожній музичний матеріал, учитель повинен враховувати особливості розвитку народного музичного мистецтва регіону; розглядати народну музику крізь призму її зв'язків із духовним, матеріальним і практичним світом людини, а також у діалектичній єдності з фольклором інших народів; розкривати естетичний зміст народної музики на основі

усвідомлення школярами суті й особливостей музичного мистецтва загалом. Можливість вільного маневрування при орієнтації на тематичний матеріал має зважати на рівень загального, художньо-естетичного й музичного розвитку учнів, їх можливості, здібності та інтереси, на змогу співвідносити матеріал із конкретними умовами роботи.

Серед творчих завдань музичного характеру можна запропонувати такі: підібрати пісні про ті квіти та ягоди, які ви знаходите в орнаментах українських рушників і гончарних виробів; із запропонованих пісень вибрати уподобані вами й пояснити свій вибір; із знайомого музичного матеріалу підібрати музичне оформлення того чи іншого народного свята, пояснити свій вибір.

Цікавими є завдання-драматизації: зустріч гостей (ваші дії); ви принесли вечерю в дім бабусі, дідуся, хрещених батька й матері (ваші дії); ви прийшли колядувати (щедрувати), змодельуйте ситуацію; інсценізуйте етапи свята, наприклад, Різдва – сходження зірки, звертання до природи, зустріч гостей, шанування гостей, прощання тощо.

Завдання такого характеру сприяють засвоєнню знань про зміст народного свята, його атрибути і символи, а головне – формують уміння застосувати їх у реальних ситуаціях власного побуту, поєднувати нове з попереднім досвідом і досвідом інших, а також стійку потребу в постійному оновленні знань.

Висновки. Отже, в результаті дослідження ми дійшли таких висновків: 1) народне свято є інтегрованим явищем і моделлю високоестетизованого побуту українського народу; 2) музичне мистецтво в народному святі представлено у вигляді хорової музики, танцювальних пісень, музики до танців, маршової музики, пісенно-інструментальної музики для слухання; 3) народні свята як художні форми національної культури мають величезний педагогічний потенціал, механізми реалізації якого діють у раціональній і емоційній, свідомій і підсвідомій сферах людини. Можна стверджувати, що цей вплив значно посилюється завдяки урізноманітненню методики підготовки та організації народних свят у школі.

Список використаної літератури

1. Береза Р. П. Формування національної самосвідомості студентів мистецько-педагогічних спеціальностей засобами театралізації народних свят : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Р. П. Береза ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2001. – 20 с.

2. Гуменюк А. І. Українські народні танці / А. І. Гуменюк. – К. : Наукова думка, 1969. – 612 с.
3. Іваницький А. Українська музична фольклористика / А. Іваницький. – К. : Заповіт, 1997. – 392 с.
4. Ірклієнко В. С. Формування естетичної культури молодших школярів у побуті : дис. ... канд. пед. наук. зі спец.: 13.00.01 / В. С. Ірклієнко; Український НДІ педагогіки. – К., 1993. – 145 с.
5. Хай М. Й. Традиційні народні інструменти українців в аспекті сучасного суспільно-політичного процесу / М. Й. Хай // Проблеми етномузикології: зб. наук. ст. / Нац. муз. акад. ... д. лаб. по вивч. і пропаганді нар. муз. творчості; каф. муз. фольклористики. – Вип. 1. – Київ: [б. в.], 1998. – С. 167–179.
6. Хай М. Й. Традиційна інструментальна музика українців. Жанрова класифікація й сучасні жанрово-стильові трансформації / М. Й. Хай // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. / Нац. муз. акад. ... д. лаб. по вивч. і пропаганді нар. муз. творчості; каф. муз. фольклористики. – Вип. 2. – Київ: [б. в.], 2004. – С. 92–109.

Викторія Ірклієнко

МУЗЫКАЛЬНОЕ ИСКУССТВО В НАРОДНОМ ПРАЗДНИКЕ: ЭТНОГРАФИЧЕСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

В статье исследуются проблемы функционирования музыкального искусства в народном празднике. Автор рассматривает народный праздник как интегрированное явление, которое, во-первых, сочетает в себе различные виды искусства (музыкальное, изобразительное, театральное, хореографическое искусства, литературу); во-вторых, представляет собой сочетание двух культур – языческой и христианской. Отмечается, что народный праздник является моделью высокоэстетизированного быта украинского народа. Констатируется, что музыкальное искусство в народном празднике представлено в виде хоровой музыки, танцевальных песен, музыки к танцам, маршевой музыки, песенно-инструментальной музыки для слушания (ансамблевая игра).

Указано, что украинские народные праздники обладают важным педагогическим потенциалом, поскольку дают ребенку целостное представление о художественной картине мира, устанавливают связь искусства с жизнью. Признание ведущей роли фольклора в музыкально-эстетическом воспитании детей рассматривается автором как залог формирования высокодуховной личности. В статье излагаются требования к организации и проведению народного праздника, определяются основные задачи педагога.

Ключевые слова: *народный праздник, музыкальное искусство, украинский фольклор, интеграция, педагогический потенциал.*

Viktorija Irklienko

MUSIC ART AT FOLK HOLIDAYS: ETHNOGRAPHIC AND EDUCATIONAL DIMENSION

The article investigates ethnographic and educational dimension of functioning of music at folk holiday. The author considers national holiday as an integrated concept that, firstly, integrates a variety of types of art (music, fine arts, performing arts, dance, literature), secondly, is a combination of two cultures – the pagan and

Christian. It is noted that folk holiday is a model of highly aestheticized everyday life of Ukrainian people.

The author states that music art at folk holiday is represented in the form of choral music, dance songs, music for dancing, marching music, song and instrumental music for listening in the form of ensemble.

It has been proved that functioning of professional, amateur choirs or just group singing is common for music content of folk holidays; Ukrainian folk song has always been the basis of that functioning.

It has been emphasized that the music art at folk holidays is represented by national folk-songs in the form of dance songs. They consisted of three components: words, music and dance movements.

Special attention has been given to the marching music, represented by greeting marches, procession marches, performed in appropriate situations of meetings, farewell, congratulations, and glorification.

The article states that the folk holidays that are prevalent in Ukraine have an important pedagogical potential, since they give a child a coherent picture of the artistic view of the world, establish connection between art and life.

The recognition of the leading role of folk music in the process of musical and aesthetic education of children is considered by the author as a key to the formation of a highly spiritual personality.

The requirements for the organization and conducting of folk holiday have been presented in the article; the teacher's basic tasks have been defined.

Keywords: *folk holiday, music art, Ukrainian folklore, integration, pedagogical potential.*

References

1. Bereza, R. P. (2001). Formuvannia natsionalnoi samosvidomosti studentiv mystetsko-pedahohichnykh spetsialnostei zasobamy teatralizatsii narodnykh sviat.. Kyiv: Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova, 20.
2. Humeniuk, A. I. (1969). Ukrainski narodni tantsi. Kyiv: Naukova dumka, 612.
3. Ivanytskyi, A. (1997). Ukrainska muzychna folklorystyka. Kyiv: Zapovit, 392.
4. Irkliienko, V. S. (1993). Formuvannia estetychnoi kultury molodshykh shkolariv u pobuti. Kyiv: Ukrainskyi NDI pedahohiky, 145.
5. Khai, M. Y. (1998). Tradytsiini narodni instrumenty ukrainsiv v aspekti suchasnoho suspilno-politychnoho protsesu. Problemy etnomuzykologhii, 1. Kyiv: Natsionalna muzychna akademiia imeni P. I. Chaikovskoho, 167–179.
6. Khai, M. Y. (2004). Tradytsiina instrumentalna muzyka ukrainsiv. Zhanrova klasyfikatsiia y suchasni zhanrovo-stylovi transformatsii. Problemy etnomuzykologhii, 2. Kyiv: Natsionalna muzychna akademiia imeni P. I. Chaikovskoho, 92–109.

Одержано 6.09.2016 р.